

ANAYASA MAHKEMESİ BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ YERİNE GETİRİLMESİ

*Enforcement of the Constitutional Court's Decisions For Individual
Applications*

Prof. Dr. Mehmet KAHRAMAN*
Arş. Gör. Muhammed ŞAHİN**

ÖZET

Temel hak ve özgürlüklerinin korunmasında etkili ve ikincil nitelikte iç hukuk yollarından biri de Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yoludur. Anayasanın 148/3. maddesi ile 6216 sayılı Kanun'un 45/1. maddesinde Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı düzenlenmiştir. Bu hükümlere göre herkes, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurular hakkındaki incelemesi, Anayasada öngörülen temel hak ve özgürlüklere ilişkin güvenceye göre yapılmaktadır. Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurular konusunda verdiği hak ihlali kararları, Mahkemeye duyulan güvenin artmasını sağlamaktadır. Ancak bazı ilk derece yargı mercilerinin Anayasa Mahkemesinin ihlal kararlarına uymadığı, karar gereklerini yerine getirmemekte direndiği, bu kararları sorguladığı görülmüştür. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin verdiği ihlal kararları, tek başına hak ve özgürlükleri korumaya yetmemekte; bu kararların gereğinin yerine getirilmesi yani kararların uygulanması da gerekmektedir. Bu çalışmada Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurulara ilişkin kararlarının kesinliği, bağlayıcılığı ve özellikle derece

* Prof. Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, kahraman88@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2086-487X

** Arş. Gör., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, muhammed2sahin@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9355-2581

mahkemeleri tarafından ihlal kararlarının gereğinin yerine getirilmesi zorunluluğu konuları başta Anayasa olmak üzere ilgili mevzuat hükümleri ve Anayasa Mahkemesi kararları çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru, Anayasa Mahkemesi Kararlarının Kesinliği, Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı, Anayasa Mahkemesi Kararlarının İcrası, Hukuk devleti.

ABSTRACT

One of the effective and secondary quality of domestic remedies for the protection of fundamental rights and freedoms is the individual application to the Constitutional Court. Article 148/3 of the Constitution and Article 45/1 of Law No. 6216 regulate the right of individual application to the Constitutional Court. According to these regulations, anyone may apply to the Constitutional Court for alleged violations of any of the fundamental rights and freedoms which are protected by the Constitution within the scope of the European Convention on Human Rights. The Constitutional Court's assessment of individual applications is done based on the assurance of fundamental rights and freedoms in the Constitution. The decisions of the Constitutional Court on violation of rights for individual applications create a positive perception of the legitimacy of the Court. However, it was observed that some of the first-instance judicial authorities did not comply with the decisions of the constitutional court, they resisted the enforcement of the decisions and questioned them. Therefore, the decisions of the constitutional court for infringements are not enough to protect the rights and freedoms alone and it is necessary to enforce these decisions. In this study, the certainty, bindingness and especially the necessity of the enforcement of the decisions on violation of rights by degree courts' were examined within the frame of constitution, regulations of applicable law and decisions of the Constitutional Court.

Keywords: Individual application to the Constitutional Court, the certainty of the Constitutional Court's Decisions, the bindingness of the Constitutional Court's decisions, Enforcement of the Constitutional Court's decisions, State of law

GİRİŞ

Ülkemizde kişilerin temel hak ve özgürlüklerinin korunmasında etkili iç hukuk yollarından biri de Anayasa Mahkemesine (AYM) bireysel başvuru yoludur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM), *Uzun/Türkiye* kararı ile AYM'ye bireysel başvuru yolunu tüketilmesi gereken bir iç hukuk yolu olarak kabul etmiştir¹. AİHM'e göre Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) tanıdığı hak ve özgürlükleri güvence altına alma yükümlülüğü, öncelikle ulusal makamlara düşmektedir². Bu sayede ihlal iddiaları öncelikle iç hukuk mercilerinde incelenmekte ve ihlali düzeltme imkânı ilgili devletlere tanınmaktadır³.

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile hukukumuzda girmiş ve Anayasa Mahkemesi de 23 Eylül 2012'den itibaren bireysel başvuruları kabul ederek incelemeye başlamıştır. Bireysel başvuru yolunun hukukumuzda getiriliş nedenleri 5982 sayılı Kanun'un gerekçesinde ayrıntılı olarak belirtilmiş olup bu gerekçelerden biri de AİHM'e yapılan başvuru sayısını azaltmaktır⁴.

¹ *Hasan Uzun/Türkiye*, B. No: 10755/13, 30/04/2013 § 66.

² *Demopoulos ve Diğerleri/Türkiye*, B. No: 46113/99, 3843/02, 13751/02, 13466/03, 10200/04, 14163/04, 19993/04, 21819/04, 31.12.2010; *Vuçkoviç ve Diğerleri/Sırbistan*, 17443/11, 25/03/2014, § 69.

³ Karakaş, I. (2016). "Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri", *Anayasa Yargısı*, Ankara: AYM Yayını, S. 33, s. 13; *Kudła/Polonya*, B. No: 30210/96, 26/10/2000 § 152.

⁴ 12.09.2010 tarihinde yapılan referandumla kabul edilerek yürürlüğe giren 5982 Sayılı Kanun'un, Anayasa'nın 148. maddesine ilişkin değişiklik gerekçesi şu şekilde belirtilmiştir: "*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, iç hukuk yollarının tüketilmiş olup olmadığını araştırırken, ilgili ülkede bireysel başvuru kurumunun bulunup bulunmadığını da dikkate almakta ve bunu hak ihlallerinin ortadan kaldırılmasında etkili bir hukuk yolu saymaktadır. Bu nedenle, bireysel başvuru müessesesinin getirilmesiyle, hak ihlallerine maruz kaldığını iddia edenlerin önemli bir bölümünün bireysel başvuru aşamasında, başka bir ifadeyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine gitmeden önce, tatmin edilebilmesinin mümkün olabileceği ve böylece Türkiye aleyhine açılacak dava ve verilecek ihlal kararlarında azalma olacağı değerlendirilmektedir. Bu itibarla, Türkiye 'de de iyi işleyen bir bireysel başvuru sisteminin kurulması, haklar ve hukukun üstünlüğü temelindeki standartları yükseltecektir. Diğer yandan, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 2004(6) Sayılı Tavsiye Kararında, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesindeki dava yükünün azaltılabilmesi için bireysel başvuru yönteminin iç hukukta tanınmasının gerekliliğine değinilmiş; aynı şekilde, Venedik Komisyonu da 2004 yılında kamuoyuna duyurulan bireysel başvuruya ilişkin Anayasa değişikliği önerisini olumlu bulduğunu ifade etmiştir.*

Türkiye'de bireysel başvuru yolunun kabul edilmesi, bir yandan bireylerin sahip oldukları temel hak ve özgürlüklerin daha iyi korunmasını sağlayacak, öte yandan da kamu organlarını, Anayasaya ve kanunlara daha uygun davranma konusunda zorlayacaktır. Bu amaçlarla yapılan değişikliklerle, bireysel hak ve özgürlüklerin korunması ve teminat altına alınması için, vatandaşlara bireysel başvuru hakkı tanınmakta ve Anayasa Mahkemesine de bu başvuruları inceleme ve karara bağlama görevi verilmektedir.

Buna göre herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurma hakkına sahiptir. Bireysel başvuruda bulunabilmek için, olağan

AYM'nin bireysel başvurulara ilişkin olarak 2013 yılı sonlarında verdiği bazı ihlal kararları⁵, dikkatlerin AYM üzerine çevrilmesine neden olmuştur. Özellikle siyasi parti kapatma kararları, bazı özgürlüklere ilişkin yasakçı yaklaşımı ve yargısal aktivizm içeren kararları⁶ nedeniyle eleştirilen AYM'nin hakları koruyucu ve özgürlükçü nitelikte yorumlar yaparak ihlal kararları vermesi, Mahkeme hakkındaki olumsuz algının tersine çevrilmesini ve Mahkemeye olan güvenin artmasını sağlamıştır. Mahkemenin bu yöndeki kararları, medya organlarında haber ve yorum olarak genişçe yer bulmaya başlamıştır.

Anayasa Mahkemesi, 11.01.2018 tarihinde Şahin Alpay⁷, Mehmet Hasan Altan⁸ ve Turhan Günay⁹ başvurularını karara bağlamıştır. AYM, Turhan Günay başvurusu hakkında tutuklamanın hukuki olmaması nedeniyle kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiğine, diğer iki başvuru hakkında ise tutuklamanın hukuki olmaması nedeniyle Anayasa'nın 19. maddesinde güvence altına alınan kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı ile 26. ve 28. maddelerinde güvence altına alınan ifade ve basın özgürlüklerinin ihlal edildiğine karar vermiştir. AYM, 6216 sayılı Kanun'un 50/2. maddesi gereğince "... İhlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere..." dosyaları ilgili derece mahkemelerine göndermiştir.

Şahin Alpay'ın yargılandığı İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi, başvuru Anayasa Mahkemesinin bu kararına dayanarak tahliyesine karar verilmesini talep etmesi üzerine tahliye talebinin

kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır. Şu kadar ki, bireysel başvuru kurumunun niteliği dikkate alındığında, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususların bu kapsamda incelenmeyeceği kuralı benimsenerek, diğer yüksek yargı organları ile Anayasa Mahkemesi arasındaki olası görev uyuşmazlıklarının ortaya çıkmasının önlenmesi amaçlanmaktadır. Bu müessesenin işleyişine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenecektir. Yapılan yeni düzenlemeyle, bireysel başvuruları inceleme görevi verilmek suretiyle, Anayasa Mahkemesine, özgürlükleri koruma ve geliştirme misyonu da yüklenmektedir..." <https://t24.com.tr/haber/anayasa-degisiklik-teklifinin-gerekceleri,73714>; Erişim: 02.1.2019.

⁵ Bu konuda özellikle Mustafa Ali Balbay, B. No: 2012/1272, 04/12/2013; Mehmet İlker Başbuğ, B. No: 2014/912, 06/03/2014; Mehmet Haberal, B. No: 2012/849, 04/12/2013 kararları medyada ve akademik çevrelerde değişik haber ve yorumlara konu olmuştur.

⁶ Bu kararlardan bazıları şunlardır: AYM, E. 1970/1, K. 1970/31, 16/06/1970; E. 1973/19, K. 1975/87, 15/04/1975; E. 1976/38, K. 1976/46, 12/10/1976; E. 1976/43, K. 1977/4, 27/01/1977; E. 1983/2, K. 1983/2, 25/10/1963; E. 1997/1, K. 1998/1, 16/01/1998; E. 1999/2, K. 2001/2, 22/06/2001; E. 1993/1, K. 1993/2, 23/11/1993; E. 2007/1, K. 2009/4, 11/12/2009; E. 2008/1, K. 2008/2, 30/07/2008.

⁷ Şahin Alpay, B. No: 2016/16092, 11/01/2018.

⁸ Mehmet Hasan Altan, B. No: 2016/23672, 11/01/2018.

⁹ Turhan Günay, B. No: 2016/50972, 11/01/2018.

reddine ve tutukluluk hâlinin devamına karar vermiştir. Başvurucunun bu karara ilişkin itirazı da İstanbul 14. Ağır Ceza Mahkemesi tarafından reddedilmiştir.

Derece mahkemeleri; gerekçeli ihlal kararlarının Resmî Gazete'de yayımlanmadığı veya kendilerine tebliğ edilmediğinden, AYM'nin yetkisini aştığından, kendilerinin yerine geçerek yargılamanın esası ile ilgili karar verdiğinden, yerindelik denetimi yaptığından, delillerle ilgili takdir ve değerlendirmede bulunduğundan, bir anlamda beraat kararı anlamını taşıyabilecek karar verdiğinden bahisle başvurucunun tutukluluk hâline ilişkin herhangi bir karar verilmesine yer olmadığına karar vermiştir¹⁰.

Başvurucular, Anayasa Mahkemesinin verdiği ihlal kararının uygulanmadığı iddiasıyla yeniden AYM'ye bireysel başvuruda bulunmuşlardır. Şahin Alpay başvurusu hakkında AYM, "mahkemeye erişim hakkının sağladığı güvencelerle de bağdaşmayacak şekilde Anayasa Mahkemesinin tutukluluğa ilişkin ihlal kararının uygulanmaması nedeniyle kişi hürriyeti ve güvenliği hakkının ihlal edildiğine" karar vermiştir¹¹.

Anayasa'nın 153/son ve 6216 sayılı Kanun'un 66/1. maddesinde, AYM kararlarının devletin yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlayacağı yolunda açık hükümler bulunmasına rağmen bazı derece mahkemelerinin AYM kararlarına bazı gerekçeler ileri sürerek direnmeleri ve neticede karar gereklerini yerine

¹⁰ Anayasa Mahkemesi kararına dayanarak yapılan tahliye taleplerinin derece Mahkemelerince reddedilmesi şu gerekçelere dayandırılmıştır:

i. Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurularda yargılamanın yapıldığı mahkemenin yerine geçerek delilleri değerlendirip kanun yolunda gözetilmesi gereken hususları inceleyemeyeceği ve yerindelik denetimi yapamayacağı, yerel mahkemece delil durumu takdir edilerek tutukluluk kararı verilmişse Anayasa Mahkemesince delillerin yetersiz olması nedeniyle ihlal kararı verilemeyeceği, dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin davanın esasına girerek karar vermesinin "görev gaspı" niteliğinde bulunduğu, Mahkemenin yasal sınırların dışına çıkarak vermiş olduğu söz konusu kararın kesin ve bağlayıcı olduğundan söz edilemeyeceği,

ii. Anayasa Mahkemesi kararının otomatik olarak başvurucunun tahliyesi sonucunu doğuracağını kabul etmenin mahkemelerin bağımsızlığı, mahkemelere emir ve talimat verilemeyeceği ve telkinde bulunulamayacağı yönündeki düzenlemelere aykırı olduğu,

iii. Başvurucunun yazılarının yanı sıra televizyon programlarındaki konuşmaları ve sosyal medyadaki paylaşımları birlikte değerlendirildiğinde FETÖ/DPDY'nin hedef ve amacı doğrultusunda hareket ettiğine dair kuvvetli suç şüphesinin varlığını gösterir somut deliller bulunduğu,

iv. Anayasa Mahkemesinin başvurucu hakkındaki ihlal kararı doğrultusunda tutukluluğa ilişkin ayrıntılı gerekçe yazılması halinde "ihlas-ı rey yasağına" aykırı hareket edilmiş olacağı."; Şahin Alpay (2), B. No: 2018/3007, 15/03/2018, § 18.

¹¹ Şahin Alpay (2), § 86.

getirmemeleri, güncelliğini koruyan konunun yeniden incelenerek yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada AYM'nin bireysel başvurulara ilişkin olarak verdiği kararların kesinliği ve bağlayıcılığı üzerinde durularak AYM tarafından ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenler bağlamında verilen kararların özellikle yargı mercileri tarafından yerine getirilmesi zorunluluğu üzerinde durulacaktır. Çalışma konusu başta Anayasa olmak üzere ilgili mevzuat hükümleri, AYM ve AİHM kararları çerçevesinde ele alınacaktır.

I. ANAYASA MAHKEMESİNİN BİREYSEL BAŞVURULARI İNCELEME YETKİSİNİN SINIRLARI

Anayasa'nın 148/3. maddesi ile 6216 sayılı Kanun'un 45/1. maddesinde Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru hakkı düzenlenmiştir. Bu hükümlere göre herkes, Anayasa'da güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden AİHS kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir.

Anayasa'nın 148/1. maddesi ile bireysel başvuruları karara bağlama görev ve yetkisi Anayasa Mahkemesine verilmiştir. 6216 sayılı Kanun'un 47/1. maddesinde ise bireysel başvuru usulü düzenlenmiş olup bireysel başvuruların bu Kanun'da ve İçtüzük'te belirtilen şartlara uygun olarak doğrudan ya da mahkemeler veya yurt dışı temsilcilikler vasıtasıyla yapılabileceği ve başvurunun diğer yollarla kabulüne ilişkin usul ve esasların İçtüzük ile düzenleneceği belirtilmiştir.

6216 sayılı Kanun'un 49/6. maddesinde, Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurulara ilişkin incelemesinin *"bir temel hakkın ihlal edilip edilmediği"* ve *"bu ihlalin nasıl ortadan kaldırılacağıının belirlenmesi"* ile sınırlı olduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde Anayasa'nın 148/4. maddesi ile 6216 sayılı Kanun'un 49/6. maddesinde *"kanun yolunda gözetilmesi gereken hususların bireysel başvuruda incelenemeyeceği"* belirtilmiş ve nihayet Kanun'un 50/1. maddesinde ihlal kararı verilmesi hâlinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere hükmedilirken yerindelik denetimi yapılamayacağı hükmüne yer verilmiştir.

Bu hükümlerden Anayasa Mahkemesinin Anayasa ve AİHS'in ortak koruma alanında bulunan temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği iddiasıyla yapılan bireysel başvuruları inceleyerek karara bağlayacağı, Mahkemenin bu incelemeyi temel hak ve özgürlüklere ilişkin olarak Anayasa'da öngörülen güvencelere göre yapacağı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde temel hak ve özgürlüklere müdahale söz konusu olmadıkça

hukuk kurallarının uygulanması ve yorumlanması ile delillerin takdiri ve değerlendirilmesi derece mahkemeleri tarafından yapılacaktır¹². Nihayet temel hak ve özgürlüklere müdahale olması hâllerinde derece mahkemelerinin değerlendirmeleri, Anayasa'daki güvencelere etki çerçevesinde Anayasa Mahkemesi tarafından değerlendirilecektir.

Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurular hakkındaki yetkisi, ikincil (*subsidiarity*) nitelikte olduğundan Mahkeme “*süper temyiz mercii*” olarak bir inceleme yapmamaktadır¹³. Nitekim Anayasa'da bireysel başvuruda, kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamayacağı açıkça belirtilmiştir (m. 148/4).

6216 sayılı Kanun'un “*Esas hakkındaki inceleme*” kenar başlıklı 49/6. maddesinde Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurulara ilişkin yetkisinin sınırları belirtilmiştir: “*Bölümlerin, bir mahkeme kararına karşı yapılan bireysel başvurulara ilişkin incelemeleri, bir temel hakkın ihlal edilip edilmediği ve bu ihlalin nasıl ortadan kaldırılacağına belirlenmesi ile sınırlıdır. Bölümlerce kanun yolunda gözetilmesi gereken hususlarda inceleme yapılamaz.*”

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvurular konusundaki yetkisinin sınırını değişik kararlarında belirtmiştir¹⁴. AYM'ye göre¹⁵;

“Bu kapsamda, ilke olarak bireysel başvuruya konu davadaki olayların kanıtlanması, hukuk kurallarının yorumlanması ve uygulanması, yargılama sırasında delillerin kabul edilebilirliği ve değerlendirilmesi ile kişisel bir uyuşmazlığa derece mahkemeleri tarafından getirilen çözümün esas yönünden adil olup olmaması, bireysel başvuru incelemesine konu olamaz. Anayasa'da yer alan hak ve özgürlükler ihlal edilmediği sürece ya da açıkça keyfilik içermedikçe derece mahkemelerinin kararlarındaki maddi ve hukuki hatalar bireysel başvuru kapsamında ele alınamaz. Bu durumda, derece mahkemelerinin delilleri takdirinde bariz bir şekilde keyfilik bulunmadıkça Anayasa Mahkemesinin bu takdire müdahalesi söz konusu olamaz.”

Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurular hakkındaki yetkisinin

¹² *Aliğül Alkaya ve Diğerleri*, B. No: 2016/12506, 07/11/2019, § 53; *Erdinç Engin*, B. No: 2012/695, 12/02/2013, § 22; *Tayibe Özkantaş*, B. No: 2013/6314, 20/03/2014, § 25; *Şahin Alpay* (2), § 56.

¹³ *Ayşe Zıraman ve Cennet Yeşilyurt*, B. No: 2012/403, 26/3/2013, §§ 16, 17).

¹⁴ İlgili AYM kararları için bkz.; *Necati Gündüz ve Recep Gündüz*, B. No: 2012/1027, § 26, 12/2/2013; *Ahmet Sağlam*, B. No: 2013/3351, 18/9/2013, § 42; *Sabahat Beşik ve diğerleri* B. No: 2014/3738, 21/12/2017, § 23.

¹⁵ *Erdinç Engin*, B. No: 2012/695, 12.02.2013 § 22.

bir hakkın ihlal edilip edilmediğinin tespiti ve bir ihlal var ise “ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlere” hükmetmekle sınırlı olduğu görülmektedir. AYM, tespit ettiği ihlalin ve sonuçlarının nasıl ortadan kaldırılacağını, 6216 sayılı Kanun’un 50/1. maddesi hükümleri çerçevesinde takdir edecektir¹⁶. AYM’nin bu konudaki takdir yetkisinin sınırları da yine Kanun’un bu maddesinde belirtilmiştir: “Ancak yerindelik denetimi yapılamaz, idari eylem ve işlem niteliğinde karar verilemez.”

Görüldüğü gibi AYM, tespit ettiği ihlalin ve sonuçlarının nasıl giderileceğine hükmederken yerindelik denetimi yapamayacak ve idarenin yerine geçerek işlem tesis edemeyecektir. Mahkeme, ihlalin ve sonuçlarının nasıl giderileceğine karar vermekle yetinecek, gerekli işlemlerin yapılması için kararını ilgili mercilere gönderecektir¹⁷. AYM, bazı durumlarda somut olayın özellikleri çerçevesinde ihlalin ve sonuçlarının nasıl ve hangi araçlarla ortadan kaldırılacağına dair ilkeleri de belirleyebilecektir¹⁸.

II. BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ KESİNLİĞİ

Anayasa’nın 153/1. maddesinde, Anayasa Mahkemesi kararlarının kesin olduğu belirtilmektedir. Bu hükmün yorumundan AYM kararlarının kesin hüküm (*res judicata*) niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır¹⁹.

Yargılama hukukunda, bir mahkeme kararına karşı temyiz, karar düzeltme gibi kanun yollarına başvurulamamasına²⁰ veya hiç kanun yolu öngörülmemesine ya da kanun yolu öngörülmele birlikte bu yolların tüketilmesine²¹ şekli anlamda hükmün kesinliği denir. Mahkeme kararı ile sonuçlandırılmış bir uyuşmazlığın yeni bir dava konusu olamamasına;

¹⁶ Savaş Çetinkaya, B. No: 2012/1303, 21/11/2013, § 67; Mehmet Doğan, B. No: 2014/8875, 07/06/2018, § 54.

¹⁷ Kahraman, M. (2019). *Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarına Göre Kişi Hürriyeti ve Güvenliği Hakkı*, Ankara: Detay Yayıncılık, s. 80. Bu konuda AYM’nin benzer kararları için bkz.; AYM, E.2014/149, K.2014/151, 2.10.2014; Ahmet Yıldırım, B. No: 2012/144, 02.10.2013; Mehmet Doğan, § 56.

¹⁸ Bizim Fm Radyo Yayıncılığı ve Reklamcılık A.Ş. (GK), B. No: 2014/11028, 18/10/2017, §§ 71, 72; Mehmet Doğan, § 60.

¹⁹ Göztepe, E. (1998). *Anayasa Şikâyeti*, Ankara: AÜHF Yayını, s. 93-95; Kaboğlu, İ. Ö. (2007). *Anayasa Yargısı*, Ankara: İmge Yayınları, s. 243; Karan, U. (2018). *Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası*, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, s. 91.

²⁰ Arslan, R. (1988). “Kesin Hüküm İhtiyacı ve Yanılma Gerçeği”, *Ankara Barosu Dergisi*, 1988/5-6, s.722-737.

²¹ Pekcanitez, H.; Atalay, O.; Özeken, M. (2019). *Medeni Usul Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 444.

tarafları, konusu ve sebebi aynı olan yeni bir dava açılmamasına ise maddi anlamda kesin hüküm denmektedir²².

Anayasa Mahkemesi kararlarına karşı başka herhangi bir yargı merciine başvurma imkânı bulunmadığından AYM kararlarının şekli anlamda kesin olduğu söylenebilir²³. AYM kararlarının şekli anlamda kesinliği konusunda tereddüt bulunmamakla birlikte maddi anlamda kesinliği konusunda diğer mahkeme kararlarından farklı özellikler taşıdığı görülmektedir. Mahkemenin norm denetimi sonucunda verdiği iptal kararı ile Anayasa'ya aykırılık sona erdirilmekte, bu normun yeniden Mahkemenin önüne gelmesi mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla Mahkemenin kararı maddi anlamda kesinleşmektedir. Ancak AYM'nin norm denetimine ilişkin olarak verdiği red kararları için aynı şey söylenemez. Zira red kararları, Anayasa'nın 152/son hükmü gereği, zaman bakımından sınırlı bir kesinliğe sahip olmaktadır²⁴.

Anayasa'nın 138. maddesi gereğince yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin norm denetimi sonucunda dava konusu kuralın iptali veya iptal talebinin reddine ilişkin verdiği kararların içerikleri nedeniyle kesin hükmün subjektif sınırlarının herkesi kapsamaması (*erga omnes*) sonucunu doğurduğu söylenebilir²⁵.

Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurulara ilişkin verdiği kararlara karşı herhangi bir olağan kanun yolu öngörülmediğinden bu tür kararların şekli anlamda kesin olduğu söylenebilir²⁶. AYM'nin bireysel başvuru nedeniyle verdiği ihlal kararının ilgili merci tarafından gereğinin yerine getirilmemesi nedeniyle yeniden AYM'ye başvurulması veya AİHM'e başvurulması, AYM kararlarının şekli anlamda kesinliğine engel değildir. Bireysel başvuru kararına konu olan hak ihlali iddiasının bireysel bir hak ihlalden kaynaklanmış olması, AYM kararının hukuk sistemi içinde objektif bir etki doğurmayacağı anlamına gelmemektedir.

²² Özbudun, E. (2013). s. 438; Gözler, K. (2018). s. 921.

²³ Atar, Y. (2019). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayınları, s. 365-366; Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Yayıncılık, s. 922; Özbudun, E. (2013). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 438.

²⁴ Gözler, K. (2018). s. 1111.

²⁵ Kanadoğlu, K. (2004). *Anayasa Mahkemesi*, İstanbul: Beta Yayıncılık, s. 274-277.

²⁶ Karan, U. (2018). s. 128.

Bu nedenle AYM'nin bireysel başvuru kararları da Mahkemenin norm denetimi kararları gibi kesin hüküm teşkil ettiğinden bu tür kararların da genel bağlayıcı niteliğe sahip olduğu söylenebilir²⁷.

III. BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ BAĞLAYICILIĞI

Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı, kesin hüküm etkisinin doğal bir sonucu olarak kararın gereklerinin yerine getirilmesini ifade etmektedir²⁸. Yukarıda açıklandığı üzere AYM'nin norm denetimi bağlamında verdiği kararların bağlayıcılığı konusunda kuşku bulunmamaktadır. AYM kararlarının hüküm fıkrasının bağlayıcı olduğu konusunda görüş birliği bulunmakla birlikte karar gerekçesinin bağlayıcılığı konusunda farklı görüşler bulunduğu görülmektedir²⁹.

Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurulara ilişkin olarak verdiği ihlal kararları da norm denetimi kararları gibi bağlayıcıdır. Ancak AYM'nin bireysel başvurulara ilişkin hak ihlali kararlarında tartışılan sorun, daha çok Mahkemenin ihlal kararının objektif bir etkisinin olup olmadığı konusundadır. Yukarıda belirtildiği gibi AYM'nin bireysel başvurulara ilişkin olarak verdiği kararları da norm denetimi kararları gibi kesin hüküm teşkil ettiğinden genel bağlayıcı niteliğe sahip olmaktadır.

Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı konusundaki genel düzenleme Anayasa'nın 153. maddesinin son fıkrası hükmüdür. Bu fıkrada Anayasa Mahkemesi kararlarının Resmî Gazete'de hemen yayımlanacağı ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare

²⁷ Göztepe, E. (2016). "Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı", *Anayasa Yargısı*, S. 33, s. 98.

²⁸ Hakyemez, Y. Ş. (2008). "Anayasa Mahkemesi Karar Gerekçelerinin Bağlayıcılığı Sorunu", *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan*, C. II, s. 369-370.

²⁹ Bu görüşleri savunan yazarlardan bazıları şunlardır: Atar, Y. (2019). s. 366; Kanadoğlu, K. (2004). s. 276; Hekimoğlu, M. M. (2004). *Alman Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısını Hukuki Boyutları*, Ankara: Detay Yayıncılık, s. 270; Sağlam, F. (2004). "Anayasa Yargısının Bazı Sorunları", *Bülent Tanör Armağanı*, s.541; Kaboğlu, İ. Ö. (2018). *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul: Legal Yayınevi, s. 384-386; Şirin, T. (2013). *Türkiye'de Anayasa Şikâyeti, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Almanya Uygulaması ile Mukayeseli Bir İnceleme*, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, 2013, s. 664; Özbudun, E. (2013). s. 437-441; Gözler, K. (2018). *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınevi, s. 1119; Döner, A. (2008). "Anayasa Mahkemesi Kararlarının Gerekçelerinin Bağlayıcılığına İlişkin Bazı Sorunlar", *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan*, Ankara: Yetkin Yayınları, C. II, s. 221; Anayurt, Ö. (2018). *Anayasa Hukuku (Genel Kısım)*, Ankara: Seçkin Yayınevi, s.717; Arslan, Z. (2008). "Anayasa Mahkemesi'nin Yorum Tekeli, Yargısal Üstünlük ve Demokrasi", *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan*, Ankara, Yetkin Yayınları, C. II, s. 65; Hakyemez, Y. Ş. (2008). s. 385; Koküsarı, İ. (2009). *Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri ve Nitelikleri*, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık, s.231-233.

makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlayacağı belirtilmektedir. Anayasa'daki bu düzenleme AYM'nin hem norm denetimine ilişkin kararlarını hem de bireysel başvuru kararlarını kapsamaktadır. Nitekim AYM'nin bireysel başvuru kararları için Anayasa'da ayrı bir düzenleme yapılmamıştır.

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 66/1. maddesinde de Anayasa'nın 153. maddesinin son fıkrasındaki düzenlemeye benzer bir düzenleme yer almaktadır. Bu düzenlemede AYM kararlarının kesin olduğu, Mahkeme kararlarının devletin yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlayacağı belirtilmektedir.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın 153/son maddesinin başta yasama organı olmak üzere Anayasa'da sayılan organ, kuruluş ve kişilere Anayasa Mahkemesi kararlarına uyma ve bu kararlara aykırı davranmama yükümlülüğü getirdiği görüşündedir. Mahkemeye göre³⁰;

"Anayasa'nın 153. maddesinin son fıkrasında, '*Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar*' denilmektedir. Bu kuralla başta yasama organı olmak üzere, Anayasa'da sayılan organ, kuruluş ve kişiler yönünden Anayasa Mahkemesi kararlarına uyma ve bu kararlara aykırı davranmama yükümlülüğü getirilmiştir..."

Yargıtaya göre Anayasa Mahkemesinin diğer kararları gibi bireysel başvuruları inceleyen Bölüm kararları da yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlar. Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 28.04.2015 tarihli kararının³¹ ilgili kısmı şu şekildedir:

"... Anayasanın 148. maddesi uyarınca herkesin Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulunma hakkı bulunmaktadır. Anayasa Mahkemesinin diğer kararları gibi bireysel başvuruları inceleyen Bölüm kararları da yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlamaktadır.

³⁰ AYM, E.2003/30, K.2003/38, 29/04/2003.

³¹ AYM, Şahin Alpay (2) § 22; Yargıtay Ceza Genel Kurulunun 28.04.2015 tarihli ve E. 2013/9-464, K. 2015/132 sayılı kararı.

Bu itibarla Anayasa Mahkemesinin emsal nitelikteki bu kararı karşısında mevcut içtihatların yeniden gözden geçirilmesi gerekmiştir."

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de *Uzun/Türkiye* kararında³² Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunun AİHM'e başvurmadan önce tüketilmesi gereken etkili bir iç hukuk yolu olduğunu kabul etmiştir. AİHM, bu kararında Anayasa'nın 153. maddesinin son fıkrasında yer alan ve Anayasa Mahkemesi kararlarının devletin tüm organları ile gerçek ve tüzel kişileri bağlayacağını ifade eden hükme atıf yapmış ve Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuruya ilişkin kararlarına uyulmasına ilişkin bir sorun yaşanmayacağını değerlendirmiştir³³.

Bu kararlardan hareketle Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kararlarının da norm denetimi kararları gibi herkes için bağlayıcı (*erga omnes*) nitelikte olduğu söylenebilir³⁴.

IV. BİREYSEL BAŞVURU KARARLARININ GEREKLERİNİN YERİNE GETİRİLMESİ

Yargı kararlarının yerine getirilmesine ilişkin hükümlere, Anayasa'nın 138/4. maddesinde yer verilmiştir. Bu maddeye göre yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez. Anayasa'nın bu hükmü ile yasama ve yürütme organları ile idarenin yargı kararlarına uymasının anayasal dayanağı oluşturulmuştur. Her ne kadar yargı organları tarafından mahkeme kararlarının gereğinin yerine getirilmesinden söz edilmemiş ise de AYM bu hükmü yargı organlarını da kapsayacak şekilde yorumlamaktadır³⁵.

AYM, yasama organının yargı kararının uygulanmasını ortadan kaldıracak düzenleme yapmasını Anayasa'nın 138. maddesinin son

³² *Hasan Uzun/Türkiye*, B. No: 10755/13, 30/04/2013.

³³ *Hasan Uzun/Türkiye*, § 66.

³⁴ Karan, U. (2018). s. 97; Atar, Y. (2019). s. 366; Gören, Z. (2019). *Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları, 359; Tunç, H. (2018). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Gazi Kitabevi, s. 384-385; Gülsoy, M. T. (2007). *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara: Yetkin Yayınları, s. 197-199; Gözler, K. (2018). s. 1111; Gönenç, L. (2015). *Siyasal İktidarın Denetlenmesi-Dengelemesi ve Yargı*, Ankara: Adalet Yayınları, s. 105. İnceoğlu, S. (2017). *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru: Türkiye ve Latin Modelleri*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, s. 301-304.

³⁵ Bkz.; *Ferda Yeşiltepe*, B. No: 2014/7621, 25/07/2017, § 36; *Şahin Alpay (2)*, § 61.

fıkrası hükmüne aykırı olacağını değerlendirmektedir³⁶. Yüksek Mahkemeye göre;

“... Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır. Yürütme organı ile idarenin yanı sıra yasama organının da, birtakım düzenlemelerle, mahkeme kararlarını değiştirecek mahiyette ve yargı kararının uygulanmasının bertaraf edilmesini doğuracak şekilde yasal düzenleme yapması, Anayasa'nın 138. maddesinin dördüncü fıkrasına aykırılık yanında, ayrıca, Anayasa'nın 125. maddesinin birinci fıkrasının birinci tümcesi hükmüne de aykırılık oluşturmaktadır.”

AYM, yargı kararlarına uyulmasını Anayasa'nın 138/4. maddesi hükmü yanında ayrıca hukukun genel ilkeleri bağlamında değerlendirmektedir³⁷.

“Türk hukukunda *“Yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.”* hükmüyle kaynağı Anayasa'nın 138. maddesinin dördüncü fıkrasında bulunan kesin hüküm, mahkemelerce verilen, yasa yolları izlenerek ya da izlenmesi gerekli görülmeyerek sonuçlanan, uyulması, yerine getirilmesi zorunlu, itirazı ve konusunun yeniden ele alınması olanaksız kararları amaçlamaktadır. Anlaşmazlıkların sürüp gitmesini önleyerek kamu düzenine katkıda bulunma düşüncesine bağlanan "kesin hüküm" ilkesi, yürürlükteki kurallara göre çözümlenen bir konunun, o konunun ilgilileri arasında, Yasa'nın öngördüğü "iade-i muhakeme" gibi ayrık durum dışında, yeniden incelenmesine engeldir. Değişik yasalarda yer alan bu hukuksal kurum, yargı alanında kararlılık sağlamak amacına bağlanmaktadır. Biçimsel ve nesnel anlamda tanımları yapılan bu kurumun öğeleri, yargı kararlarına tanınan bir nitelik olması, bu niteliğin yasalarla tanınması ve yargı kararına uyulması zorunluluğudur. Özel hukukta, dava konusunun, dayanaklarının ve yanlarının aynı olması sorununun ikinci kez dava edilmesini engellemektedir.”

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolu, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği iddiasıyla olağan hukuk yollarını kullanarak sonuç alamadıkları durumda son çare olarak başvurdukları

³⁶ AYM, E. 2014/149, K. 2014/151, 02/10/2014.

³⁷ AYM, E. 1988/36, K. 1989/24, 02/06/1989.

bir hak arama yoludur. Dolayısıyla son çare olarak öngörülen bir hak arama yolunda verilen kararların yerine getirilmemesi, her şeyden önce bireylerin ve toplumun hukuk devletine olan inancına zarar verecektir.

AYM, değişik kararlarında hukuk devletine atıfta bulunmuş ve bu ilkeyi tanımlama gereği duymuştur³⁸. Dolayısıyla başta AYM olmak üzere diğer Yüksek Mahkemelerin verdiği kararlardan hareketle ülkemizde hukuk devleti anlayışının gelişmesi ve uygulanması bakımından önemli bir birikim olduğu söylenebilir.

Anayasa'nın "Cumhuriyetin nitelikleri" başlığını taşıyan 2. maddesinde Türkiye Cumhuriyeti'nin aynı zamanda bir hukuk devleti olduğu belirtilmiştir. Hukuk devleti genel olarak "faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı olan ve vatandaşlarına hukukî güvenceler sağlayan devlet" olarak tanımlanabilir³⁹. Anayasa Mahkemesi bir kararında hukuk devletini şu şekilde tanımlamıştır⁴⁰:

"Hukuk Devleti, insan haklarına saygılı ve bu hakları koruyan, adaletli bir hukuk düzeni kuran ve bunu sürdürmekle kendini yükümlü sayan, bütün işlem ve eylemleri yargı denetimine bağlı olan Devlettir. Böyle bir düzenin kurulması, yasama, yürütme ve yargı alanına giren tüm işlem ve eylemlerin hukuk kuralları içinde kalması, temel hak ve özgürlüklerin, Anayasal güvenceye bağlanmasıyla olanaklıdır."

Hukuk devletinde hak arama özgürlüğünün sağlanması, adil yargılanma hakkının ve yargı bağımsızlığının korunması, idarenin eylem ve işlemlerinin yargı denetimine tabi olması ve yargı kararlarına bütün devlet kurumlarının saygı göstermesi gerekir. Bir hukuk devletinde uyumsuzlukların çözümüne ilişkin mahkeme kararlarının bağlayıcılığı ve dolayısıyla karar gereklerinin yerine getirilmesi konusunda kuşku bulunmamaktadır. Aksi hâlde hukuk devletinden söz edilemez⁴¹.

Hukuk devletinin temel gereklerinden biri de kesin hükme saygı (*Res Judicata*) ilkesidir. Hukuki kesinlik, mahkemenin bir konuyu kesin hükme

³⁸ AYM'nin bu konudaki bazı kararları için bkz.; E.1985/31, K.1986/11, 27/03/1986; E.1988/36, K.1989/24, 02/05/1989; E.1989/11, K.1989/48, 12/12/1989; E.1998/58, K.1999/15, 27/05/1999; E.1990/20, K.1991/17, 21/06/1991; E.1998/58, K.1999/15, 27/05/1999; E.1996/74, K.1998/45, 01/07/1998; E.1991/7, K.1991/43, 12/11/1991.

³⁹ Gözler, K. (2018). *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları, s.172.

⁴⁰ AYM, E.1996/74, K.1998/45, 01/07/1998; AYM, E.1976/1, K.1976/28, 25/05/1976.

⁴¹ İnceoğlu, S. (2015). "Hukuk Devletinin İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Tezahürü: Karşılaştırmalı Bir Çalışma", *Anayasa Hukuku Dergisi*, C. 4, S. 7, s. 86.

bağladıktan sonra bu kararın sonradan ortadan kaldırılamamasını ifade etmektedir⁴². Bir mahkemenin verdiği bağlayıcı nitelikteki bir kesin hükmün daha sonra zarar gören taraf veya devlet organı tarafından işlevsiz hâle getirilmesi, adil yargılanma hakkının sağladığı güvenceleri ortadan kaldıracaktır.

Anayasa'nın 36. maddesi ile adil yargılanma hakkı güvence altına alınmıştır. Adil yargılanma hakkı kanuni, bağımsız ve tarafsız mahkemelerde dava açma hakkını, hakkaniyete uygun yargılanma hakkını, makul süre içinde yargılanma hakkını ve aleni surette yargılanma hakkını kapsamında barındıran önemli bir haktır⁴³. Mahkeme hakkı, dava açma hakkı yanında bir uyumsuzluğun mahkeme tarafından kesin, bağlayıcı ve icra edilebilir nitelikte bir kararla çözümlenmesini de bünyesinde barındıran bir haktır⁴⁴. Mahkeme tarafından verilen bağlayıcı kararların icra edilmemesi adil yargılanma hakkının ihlali anlamına gelmektedir⁴⁵.

Anayasa Mahkemesine göre mahkemeye erişim hakkı, bir uyumsuzluğu mahkeme önüne götürme ve aynı zamanda mahkemece verilen kararın uygulanmasını isteme haklarını da kapsamaktadır. Mahkeme kararlarının uygulanması yargılamanın dışında olmakla birlikte onu tamamlayan ve yargılamanın sonuç doğurmasını sağlayan bir unsurdur. Karar uygulanmazsa yargılamanın da bir anlamı olmayacaktır⁴⁶.

Anayasa'nın 153/son maddesinde Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı özel olarak düzenlenmiştir. Buna göre "*Anayasa Mahkemesi kararları Resmî Gazetede hemen yayımlanır ve yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlar.*" Madde metninde Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı konusunda hiçbir organ, makam veya kişinin muaf tutulmadığı görülmektedir. 6216 sayılı Kanun'un 66/1. maddesinde, Anayasa'nın 153/son maddesindeki hükme benzer bir düzenlemeye yer verilmiştir. Gerek Anayasa'nın 153/6. maddesi ve gerekse 6216 sayılı Kanun'un 66/1. maddesinde Anayasa'nın 138. maddesinden farklı olarak Anayasa Mahkemesi kararlarının "*yargı*

⁴² İnceoğlu, (2018). *Adil Yargılanma Hakkı*, Ankara: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4, s. 37.

⁴³ İnceoğlu, S. (2018). s. 21-23.

⁴⁴ a.g.e. *Falie/Romanya*, B. No: 23257/04, 19/05/2015, §§ 22-23.

⁴⁵ *Zdravkovic/Serbia*, B. No: 28181/11, 20/09/2016, §§ 52-56.

⁴⁶ *Ahmet Yıldırım*, B. No: 2012/144, 02/10/2013, § 28; AYM, E.2014/149, K.2014/151, 02/10/2014.

organlarını da bağlayacağı” belirtilmiştir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesi kararlarının mahkemeleri bağlayıcılığı konusunda hiçbir kuşku bulunmamaktadır.

Anayasa Mahkemesi, bireysel başvuru kararlarının da norm denetimi kararları gibi bağlayıcı olduğu görüşündedir⁴⁷. Mahkemeye göre;

“Anayasa'nın 153. maddesinin altıncı fıkrasında; Anayasa Mahkemesi kararlarının yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzel kişileri bağlayacağı hüküm altına alınmıştır. 6216 sayılı Kanun'un 66. maddesinin (1) numaralı fıkrasında da aynı hükme yer verilmiştir. Anılan hükümlerde, Anayasa'nın 138. maddesinden farklı olarak Anayasa Mahkemesi kararlarının yargı organları yönünden de bağlayıcı olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla bireysel başvuruya ilişkin olanlar da dâhil olmak üzere Anayasa Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığına dair bir tereddüt bulunmamaktadır. Nitekim Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuruya ilişkin kararlarının bağlayıcı olduğuna dair Yargıtay ve Danıştay kararları dikkate alındığında Türk hukukunda bu konuda bir uygulama sorununun da bulunmadığı görülmektedir (bkz. §§ 22-24).”

Anayasa Mahkemesine göre ihlal kararlarının uygulanması yargılamanın sonuç doğurmasını sağlayan bir unsurdur, karar uygulanmadığı takdirde yargılamanın da bir anlamı olmayacaktır⁴⁸:

“Yargı kararlarının ilgili kamu otoritelerince zamanında yerine getirilmediği bir devlette, bireylerin yargı kararıyla kendilerine sağlanan hak ve özgürlükleri tam anlamıyla kullanabilmeleri mümkün değildir. Dolayısıyla devlet, yargı kararlarının zamanında yerine getirilmesini sağlayarak bireyler aleyhine oluşabilecek hak kayıplarını engellemekle ve bu yolla bireylerin hukuk sistemine olan güven ve saygılarını korumakla yükümlüdür. Bu sebeple hukukun üstünlüğünün geçerli olduğu bir devlette, bireylerin hukuk sistemine olan güven ve saygılarını koruma adına vazgeçilemez bir görev ifa eden yargı kararlarının zamanında yerine getirilmeyerek sonuçsuz bırakılması kabul edilemez.”

Yüksek Mahkemeye göre hukukun üstünlüğü sadece hukuka aykırılıkların tespit edilmesiyle değil bunların tüm sonuçlarıyla ortadan

⁴⁷ Şahin Alpay (2), § 63.

⁴⁸ Ferda Yeşiltepe, § 36.

kaldırılması ve mahkeme kararlarının gecikmeksizin uygulanmasıyla sağlanabilir⁴⁹:

“... Ancak, hukuk güvenliğinin ve hukukun üstünlüğünün sağlanması için Devletin işlem ve eylemlerine karşı yargı yolunun açık tutulması yeterli olmayıp yargı mercileri tarafından verilen kararların gecikmeksizin uygulanması da gerekir. Bir işlemin hukuka aykırı olduğu yapılan yargısal denetim neticesinde tespit edilmesine rağmen işlemin iptali yönündeki yargısal kararın uygulanmaması, Devletin işlem ve eylemlerine karşı yargı yolunun açık tutulmasını anlamsız hâle getirir. Zira hukuk güvenliği ve hukukun üstünlüğü sadece hukuka aykırılıkların tespit edilmesiyle değil, bunların tüm sonuçlarıyla ortadan kaldırılmasıyla sağlanabilir.”

Anayasa'nın 153/1. maddesine göre Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. Dolayısıyla Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru yoluyla bir temel hak ve özgürlüğün ihlal edildiğine karar vermesi hâlinde herhangi bir mercinin bu kararın Anayasa'ya uygunluğunu inceleme ve denetleme yetkisi bulunmamaktadır. Aksi hâlde kaynağını Anayasa'dan almayan bir devlet yetkisi kullanılacaktır ki bunun Anayasa ile bağdaşmayacağı açıktır.

Anayasa Mahkemesine göre ihlal kararı verilmesi hâlinde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırıldığından söz edilebilmesi için kural olarak ihlalden önceki duruma dönülmesinin sağlanması gerekmektedir⁵⁰:

“... bireysel başvuru kapsamında bir temel hak ve hürriyetin ihlal edildiğine karar verildiği takdirde ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırıldığından söz edilebilmesi için temel kural, mümkün olduğunca eski hâle getirmenin yani ihlalden önceki duruma dönülmesinin sağlanması zorunludur. Bunun için ise öncelikle devam eden ihlalin durdurulması, ihlale konu kararın veya işlemin ve bunların yol açtığı sonuçların ortadan kaldırılması, varsa ihlalin sebep olduğu maddi ve manevi zararların giderilmesi, ayrıca bu bağlamda uygun görülen diğer tedbirlerin alınması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle ihlalin sonuçlarının şeklen değil gerçek anlamda ortadan kaldırılması gerekir...”

Anayasa Mahkemesi tarafından bir temel hak ve özgürlüğün ihlal edildiğine karar verilmesi hâlinde bu kararın gereğinin yerine getirilmesi,

⁴⁹ AYM, E. 2014/149, K. 2014/151, 02/10/2014.

⁵⁰ Abdullah Altun, B. No: 2014/2894, 17/07/2018, § 49; Aligül Alkaya ve diğerleri, § 56; Mehmet Doğan, § 60.

Yüksek Mahkemenin bireysel başvuruları karara bağlama yetki ve görevinin doğal ve zorunlu bir sonucudur. Dolayısıyla nihai ve bağlayıcı karar verilemeyen bir başvuru yolunun etkili olduğu söylenemez. Anayasa Mahkemesine göre⁵¹;

“Anayasa Mahkemesince bir temel hak ve özgürlüğün ihlal edildiğine karar verildikten sonra bu kararın gereğinin yerine getirilmesi Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruları karara bağlama yetki ve görevi verilmesinin zorunlu bir sonucudur. İlgili Anayasa değişikliğinin gerekçesi (bkz. § 48) dikkate alındığında Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunun açılmasının amaçlarından birinin de temel hak ve özgürlüklerin ihlal edildiği iddiaları yönünden iç hukukta etkili bir başvuru yolu oluşturulması ve böylelikle AİHM'e Türkiye aleyhine yapılan başvuruların azaltılması olduğu anlaşılmaktadır. Nihai ve bağlayıcı karar verilemeyen bir başvuru yolunun etkili olduğu söylenemez. Nitekim AİHM, Hasan Uzun/Türkiye kararında Anayasa Mahkemesine bireysel başvurunun kendisine başvuru yapılmadan önce tüketilmesi gereken bir iç hukuk yolu olduğu sonucuna varırken Anayasa'nın 153. maddesinin altıncı fıkrasına atıfla Anayasa Mahkemesi kararlarının bütün gerçek ve tüzel kişiler ile devlet organlarını bağlayıcı olmasını da dikkate almıştır.”

AİHM, kesinleşmiş yargı kararlarının uygulanmasını AİHS'in 6/1. maddesi kapsamında mahkemeye başvurma hakkının bir parçası olarak değerlendirmektedir. AİHM'e göre bir hukuk sistemi içinde yargının verdiği ve bağlayıcı olan kesin hüküm zarar gören taraf bakımından etkisiz hâle getirildiğinde adil yargılanma hakkının sağladığı güvenceler işlevsiz hâle gelecektir⁵². Dolayısıyla AİHM, yargı kararlarının uygulanmamasını “mahkemeye başvurma hakkının ortadan kaldırılması” olarak değerlendirmektedir. Mahkeme, kesinleşmiş yargı kararlarının uygulanmasını, Sözleşme'nin 6/1. maddesinin kapsamında yargılamanın ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir⁵³.

AİHM, mahkeme kararlarının yerine getirilmesini güvence altına almayı devletin pozitif yükümlülüğü olarak değerlendirmektedir⁵⁴.

⁵¹ Şahin Alpay (2), § 67.

⁵² İnceoğlu, S. (2015). s. 94.

⁵³ Hornsby/Yunanistan, B. No: 18357/91, 19/03/1997, § 40; Ayrıca bkz. Pialopoulos/Yunanistan, B. No: 37095/97, 15/02/2001, § 68-70; Burdov/Rusya, B. No: 59498/00, 07/05/2002, §§ 36-37; Vasilopoulou/Yunanistan, B. No: 47541/99, 21/03/2002, §§ 16-18.

⁵⁴ İnceoğlu, S. (2015). s. 96; Fuklev/Ukrayna, B. No: 71186/01, 07/06/2005, § 84.

“Mahkeme, Devletin mahkeme kararlarının icrası için hem yasa önünde hem de uygulamada etkili olan ve gereksiz bir gecikme olmaksızın icrayı güvence altına alan bir sistem oluşturma pozitif yükümlülüğü olduğunu dikkate alır.”

2014 yılında Avrupa Konseyi tarafından Türkiye’de yapılan bir araştırmada; ilk derece hukuk mahkemelerinde görevli hâkimlerin AYM kararlarının benzer davalar bakımından bağlayıcı olduğunu düşündüğü, ceza mahkemesi hâkimlerinin ise bir davanın kendine özgü özellikleri çerçevesinde bağlayıcı kabul edilemeyebileceğini düşündüğü tespit edilmiştir⁵⁵. Aynı araştırmada Danıştay üyelerinin AYM kararlarını dikkate aldıkları, Yargıtay üyelerinin ise Anayasa Mahkemesinin verdiği bireysel başvuru kararlarının genel etkiye sahip olacak şekilde bağlayıcı olduğuna ilişkin açık bir kanun hükmü olmadığından bu tür kararların “*inter partes*” nitelikte olduğunu düşündükleri tespit edilmiştir⁵⁶. Bu araştırmada ayrıca AYM kararlarının gereğinin yerine getirilmesinin yakından takip edilmesi gerektiği belirtilmiştir⁵⁷.

Bu tespitler, bireysel başvuru yolunun etkili bir iç hukuk yolu olarak işleyebilmesi için tüm yargı organlarının AYM içtihatlarına uygun davranmaları gerektiğini göstermektedir. Çünkü yargı kararlarının ilgili kurumlar/kuruluşlar tarafından zamanında yerine getirilmediği bir devlette bireyler, mahkeme kararıyla kendilerine sağlanan haklardan tam anlamıyla yararlanamayacaklardır.

SONUÇ

Anayasa’nın 138. ve 153. maddelerinde AYM kararlarının bağlayıcılığının ve icrasının tüm devlet organları, idare makamları ve kişiler bakımından geçerli olduğu belirtilmiştir. Bu kuralın hiçbir istisnasına yer verilmemiştir. Dolayısıyla AYM kararlarının bağlayıcılığı konusunda bir sorun yaşanması veya kararların yerine getirilmesine direnç gösterilmesi durumunda, başta hukuk devleti olmak üzere Anayasa’nın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ile kuvvetler ayrılığı ilkeleri ciddi şekilde zarar görecektir.

⁵⁵ Karan, U. (2017). *Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar, Anayasa Mahkemesi’ne Bireysel Başvuru Usulünün İlk Dört Yılına Dair Bir Değerlendirme*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını, s. 57.

⁵⁶ Karan, U. (2017), s. 58.

⁵⁷ a.g.e.

Anayasa'nın açık hükümlerine rağmen Anayasa Mahkemesi kararlarının gereğinin yerine getirilmemesi, Anayasa'ya aykırılık oluşturması yanında "hukuki güvenlik" ilkesinin işlevsiz hâle gelmesine de neden olacaktır. AYM kararlarının uygulanmaması, bireysel başvurunun etkisini ortadan kaldıracak sonuçlar doğurabilir. Zira bireysel başvurunun etkili bir başvuru yolu olabilmesi, ancak Anayasa Mahkemesinin tespit ettiği ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması ile mümkün olabilecektir.

Anayasa Mahkemesi tarafından verilen bir ihlal kararının gereklerinin yerine getirilmemesi, başvurucuya ilişkin hak ihlalinin devam etmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle söz konusu hak ihlalinin gerçek anlamda giderilebilmesi için ihlal kararlarının uygulanması sağlanmalıdır.

AİHS'in 13. maddesinde yer alan etkili başvuru hakkında sözü edilen "etkililik", mahkemeler tarafından verilen kararların mümkün olan en kısa sürede icrasını ve ihlalin tüm sonuçları ile birlikte ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla AYM'e bireysel başvuru yolunun etkili bir iç hukuk yolu olabilmesi, bu yolun uygulamada da etkili olması ile mümkün olacaktır. Bu bağlamda AYM kararlarının gereğinin ilgili merciler tarafından yerine getirilmesi, bu yolun etkili bir iç hukuk yolu olmasının en önemli koşuludur.

Bireysel başvuru kararlarının muhatapları tarafından yerine getirilmemesi, bu yolu "etkili iç hukuk yolu" olmaktan çıkarabilir ve dolayısıyla AİHM'in bireysel başvuru yolunu tüketilmesi gereken bir iç hukuk yolu olarak kabul eden içtihadının değişmesine neden olabilir. Nihayet bireysel başvuru yolundan beklenen amaçların gerçekleşmesini engelleyebilir ve bu yolu işlevsiz hâle de getirebilir. Bu nedenle bireylerin haklarını korumak, hukuk sistemine olan güven ve saygılarını kazanmak için yargı kararlarının yerine getirilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- ANAYURT, Ömer (2018). *Anayasa Hukuku (Genel Kısım)*, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- ARSLAN, Ramazan (1988). Kesin Hüküm İhtiyacı ve Yanılma Gerçeği, *Ankara Barosu Dergisi*, 1988/5-6. ss. 722-737
- ARSLAN, Zühtü (2008). Anayasa Mahkemesi'nin Yorum Tekeli, Yargısal Üstünlük ve Demokrasi, *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan*, Ankara: Yetkin Yayınları, C. II, ss. 59-89.
- ATAR, Yavuz (2019). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- DÖNER, Ayhan (2008). Anayasa Mahkemesi Kararlarının Gerekçelerinin Bağlayıcılığına İlişkin Bazı Sorunlar, *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan*, Ankara: Yetkin Yayınları, C. II, ss. 215-233.
- GÖNENÇ, Levent (2015). *Siyasal İktidarın Denetlenmesi-Dengelenmesi ve Yargı*, Ankara: Adalet Yayınları.
- GÖREN, Zafer (2019). *Anayasa Hukuku*, Ankara: Seçkin Seçkin Yayıncılık.
- GÖZLER, Kemal (2018). *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınevi.
- GÖZTEPE, Ece(1998). *Anayasa Şikâyeti*, Ankara: AÜHF Yayını.
- GÖZTEPE, Ece (2016). Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı, *Anayasa Yargısı*, C. 33 ss. 93-118.
- GÜLSOY, Mehmet Tefik (2007). *Özgürlüklerin Korunmasında Anayasa Yargısının Yeri ve Meşruluğu*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- HAKYEMEZ, Yusuf Şevki (2008). Anayasa Mahkemesi Karar Gerekçelerinin Bağlayıcılığı Sorunu, *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan*, C. II, ss. 365-398.
- HEKİMOĞLU, M. Merdan (2004). *Alman Hukuku Işığında Türk Anayasa Yargısını Hukuki Boyutları*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- İNCEOĞLU, Sibel (2015). Hukuk Devletinin İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Tezahürü: Karşılaştırmalı Bir Çalışma, *Anayasa Hukuku Dergisi*, C. 4, S. 7, ss. 85-108.
- İNCEOĞLU, Sibel (2017). *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru: Türkiye ve Latin Modelleri*, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- İNCEOĞLU, Sibel (2018). *Adil Yargılanma Hakkı*, Ankara: Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi-4.

- KABOĞLU, İbrahim Özden (2007). *Anayasa Yargısı*, Ankara: İmge Yayınları.
- KABOĞLU, İbrahim Özden (2018). *Anayasa Hukuku Dersleri*, İstanbul: Legal Yayınevi.
- KAHRAMAN, Mehmet (2019). *Anayasa Mahkemesi Bireysel Başvuru Kararlarına Göre Kişi Hürriyeti ve Güvenliği Hakkı*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- KANADOĞLU, Korkut (2004). *Anayasa Mahkemesi*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- KARAKAŞ, Işıl (2016). Bireysel Başvuru Kararlarının Etkileri, *Anayasa Yargısı*, Ankara: AYM Yayını, S. 33, ss. 13-17.
- KARAN, Ulaş (2017). *Bireysel Başvuru Kararlarının İcrası: Eski Alışkanlıklar, Yeni Sorunlar, Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru Usulünün İlk Dört Yılına Dair Bir Değerlendirme*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayını.
- KARAN, Ulaş (2018). *Öğretide ve Uygulamada Anayasa Mahkemesi Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası*, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.
- KÖKÜSARI, İsmail (2009). *Anayasa Mahkemesi Kararlarının Türleri ve Nitelikleri*, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.
- ÖZBUDUN, Ergun (2013). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- PEKCANITEZ, Hakan; ATALAY, Oğuz; ÖZEKES, Muhammet (2019). *Medeni Usul Hukuku*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- SAĞLAM, Fazıl (2004). Anayasa Yargısının Bazı Sorunları, *Bülent Tanör Armağanı*. İstanbul: Legal Yayınları, s. 524-550
- ŞİRİN, Tolga (2013). *Türkiye'de Anayasa Şikâyeti, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi ve Almanya Uygulaması ile Mukayeseli Bir İnceleme*, İstanbul: Oniki Levha Yayıncılık.
- TUNÇ, Hasan (2018). *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- <https://t24.com.tr/haber/anayasa-degisiklik-teklifinin-gerekceleri,73714>;
(Erişim Tarihi: 2/10/ 2019)

AYM KARARLARI

- AYM, E. 1983/2, K. 1983/2, 25/10/1963.
- AYM, E. 1970/1, K. 1970/31, 16/06/1970.
- AYM, E. 1973/19, K. 1975/87, 15/04/1975.

- AYM, E.1976/1, K.1976/28, 25/05/1976.
- AYM, E. 1976/38, K. 1976/46, 12/10/1976.
- AYM, E. 1976/43, K. 1977/4, 27/01/1977.
- AYM, E.1985/31, K.1986/11, 27/03/1986.
- AYM, E.1988/36, K.1989/24, 02/05/1989.
- AYM, E.1989/11, K.1989/48, 12/12/1989.
- AYM, E.1990/20, K.1991/17, 21/06/1991.
- AYM, E.1991/7, K.1991/43, 12/11/1991.
- AYM, E. 1993/1, K. 1993/2, 23/11/1993.
- AYM, E. 1997/1, K. 1998/1, 16/01/1998.
- AYM, E.1996/74, K.1998/45, 01/07/1998.
- AYM, E.1998/58, K.1999/15, 27/05/1999.
- AYM, E. 1999/2, K. 2001/2, 22/06/2001.
- AYM, E.2003/30, K.2003/38, 29/04/2003.
- AYM, E. 2008/1, K. 2008/2, 30/07/2008.
- AYM, E. 2007/1, K. 2009/4, 11/12/2009.
- AYM, E.2014/149, K.2014/151, 02/10/2014.
- AYM, *Erdinç Engin*, B. No: 2012/695, 12/02/2013.
- AYM, *Necati Gündüz ve Recep Gündüz*, B. No: 2012/1027, § 26, 12/2/2013.
- AYM, *Ayşe Zıraman ve Cennet Yeşilyurt*, B. No: 2012/403, 26/03/2013.
- AYM, *Ahmet Sağlam*, B. No: 2013/3351, 18/9/2013.
- AYM, *Ahmet Yıldırım*, B. No: 2012/144, 02/10/2013.
- AYM, *Savaş Çetinkaya*, B. No: 2012/1303, 21/11/2013.
- AYM, *Mustafa Ali Balbay*, B. No: 2012/1272, 04/12/2013.
- AYM, *Mehmet Haberal*, B. No: 2012/849, 04/12/2013.
- AYM, *Mehmet İlker Başbuğ*, B. No: 2014/912, 06/03/2014.
- AYM, *Tayibe Özkantaş*, B. No: 2013/6314, 20/03/2014.
- AYM, *Ferda Yeşiltepe*, B. No: 2014/7621, 25/07/2017.
- AYM, *Bizim FM Radyo Yayıncılığı ve Reklamcılık A.Ş.* B. No: 2014/11028, 18/10/2017.
- AYM, *Sabahat Beğik ve diğerleri*, B. No: 2014/3738, 21/12/2017.
- AYM, *Şahin Alpay*, B. No: 2016/16092, 11/01/2018.
- AYM, *Mehmet Hasan Altan*, B. No: 2016/23672, 11/01/2018.

AYM, *Turhan Günay*, B. No: 2016/50972, 11/01/2018.

AYM, *Şahin Alpay (2)*, B. No: 2018/3007, 15/03/2018.

AYM, *Mehmet Doğan*, B. No: 2014/8875, 07/06/2018.

AYM, *Abdullah Altun*, B. No: 2014/2894, 17/7/2018.

AYM, *Aliğül Alkaya ve Diğerleri*, B. No: 2016/12506, 07/11/2019.

YARGITAY KARARLARI

Yargıtay Ceza Genel Kurulu, E. 2013/9-464, K. 2015/132, 28.04.2015.

AİHM KARARLARI

AİHM, *Hasan Uzun/Türkiye*, B. No: 10755/13, 30/04/2013.

AİHM, *Demopoulos ve Diğerleri/Türkiye*, B. No: 46113/99, 3843/02, 13751/02, 13466/03, 10200/04, 14163/04, 19993/04, 21819/04, 31.12.2010.

AİHM, *Vuçkoviç ve Diğerleri/Sırbistan*, B. No: 17443/11, 25/03/2014.

AİHM, *Kudła/Polonya*, B. No: 30210/96, 26/10/2000.

AİHM, *Fuklev/Ukrayna*, B. No: 71186/01, 07/06/2005.

AİHM, *Hornsby/Yunanistan*, B. No: 18357/91, 19/03/1997.

AİHM, *Faliev/Romanya*, B. No: 23257/04, 19/05/2015.

AİHM, *Pialopoulos/Yunanistan*, B. No: 37095/97, 15/02/2001.

AİHM, *Burdov/Rusya*, B. No: 59498/00, 07/05/2002.

AİHM, *Vasilopoulou/Yunanistan*, B. No: 47541/99, 21/03/2002.

AİHM, *Zdravkovic/Serbia*, B. No: 28181/11, 20/09/2016.